

Ormos Mária

Vándorok és falak

A Homo sapiens első tudománya abban rejlett, hogy két lábra állt. Legjobb tudomásunk szerint ez a mai Kenya északi részén történt meg először, vagy másodszor, de nem lehetetlen, hogy az előember másutt is eljutott e minden más élőlénytől őt megkülönböztető szintre. Ettől kezdve két lábon járt, futott, ugrált és táncolt. A kezét e célokra nem kellett igénybe vegye. A mellő végtagok felszabadultak, és e szabadsággal éltek is aszerint, hogy az ember mit kívánt tőlük, és mire voltak képesek.

40 Bárhogy történt is, annyi bizonyos, hogy a két lábon való járás tudományát az ember bőségesen gyümölcsöztette. Ha környezetében kifogyott vagy nagyon megritkult az ehető növény, moszat, bogár, kisállat, akkor az ember elindult, hogy jobb feltételeket kereszen. Ugyanezt tette, ha egy vízzel bőven ellátott, zölddel fedett vidék apránként sivataggá aszalódott, vagy egy másik régiót betakart a jég. Esetleg akkor is, ha olyan állatok jelentek meg az élőhelyén, amelyekkel szemben nem tudott védekezni. Önvédelemből talán akkor is odébbállt, ha egy másik, vele szemben ellenséges csoporttal, törzsszel találkozott. Számos más oka is lehetett, hogy az ősember útnak indult. A motívumait csak találgathatjuk, az azonban biztos, hogy nagyon korán nekivágott „felfedezni” a világot.

Ha ezt nem teszi, akkor a világ ma nem lenne tele emberekkel minden olyan zugában, amely az életre egyáltalán alkalmas. Néhány ezer év alatt az ember belakta Afri-

kát, Európát, Ázsiát, megjelent Ausztráliában, és eljutott Amerikába. Hogyan teheték meg ezeket a nagy utakat? A szárazföldön az utazás annak függvényében vált könnyebbé, amilyen mértékben kezdtek el „házasítani” bizonyos vadon élő állatokat, mint a lovat, a szamarat, az öszvért, a tevét. De mi volt a helyzet a vizekkel? A széles folyókkal, folyamokkal és a tengerekkel? A tudomány ugyan megállapította, hogy e kezdeti időkben több volt a szárazföld, és kevesebb a Föld vízzel fedett része, ám ilyen részek mindenesetre akadtak, és ezeken úrrá kellett lenni. Ehhez már nem volt elég a láb, ehhez elő kellett venni az agykérget is. Sejtünk sincs róla, hogy mikor tanultak meg az emberek úszni, arról azonban van fogalmunk, hogy könnyű, de vízálló farönköket vájtak ki, amelyek néhány ember súlya alatt sem merültek el a vízben, erős faágakat farigcsáltak kanál alakúvá, és elkezdtek evezni. Másutt, vagy később, tutajt eszkábáltak. E téren azután már nem volt megállás.

Az ember tehát azóta vándorol, amióta egyáltalán embernek lehet nevezni. Nagyon valószínű, hogy már ezt megelőzően is vándorolt, miként számos állat is, ám a ki egyenesedés és a két láb használata a folyamatot felgyorsította és kiterjesztette. A mozgást eleinte az elemi túlélési szükséglet hajtotta, néhány ezer év után azonban már új motívumok is megjelentek. Csak találgathatunk, hogy Kelet-Ázsiából vajon miért indultak el azok az emberek, akik Amerika földjére érkeztek, hogy a kettős földrész nagy

részét évezredek alatt belakják, vagy azok, akik Ausztráliában telepedtek meg. Annyi biztos, hogy valamennyien vándoroltak.

Néhány csoport – törzs vagy szövetség – már nem elégedett meg azal, hogy ehét, ihat, és nem szenved hiányt az alapszükségletek tekintetében. Azt igényelte, hogy ne ő maga, hanem mások állítsák elő mindazt, amire neki szüksége van. Ehhez azonban más csoportokból, törzsekből kellett alattvalókra szert tenni. Megszülettek a birodalmak, amelyek kiterjesztették a hatalmukat környezetük akkora részére, amekkorára csak képesek voltak. A legyőzött népektől azután részben adót követeltek, részben közülük szedték össze azokat, akik végül a legnehezebb testi munkát végezték el. Néhány amerikai birodalomban közülük kerültek ki azok az áldozatok is, akiknek a meggyilkolása árán vélték biztosítani maguknak az istenek kegyeit.

Az első, ókori birodalmak sajátossága volt, hogy a hatalom az általa megtermelt javakból a saját törzsetől viszonylag keveset követelt, és lényegében hagyta, hogy a „saját” emberei előállítsák maguknak a szükséges gabonát, tenyészszék a háziállatokat és így tovább. Ezzel szemben az ellenséges törzsektől szerzett foglyok fejtették és munkálták meg a követ, építették az utakat, a csatornákat vagy építményekkel a piramisokat, a piramiszerű templomokat, az uralkodói palotákat. Ők tehát nem önkéntes bevándorlók, nem is vendégmunkások lettek, hanem rákényszerítették őket a helyváltoztatásra és a státuszváltásra.

Könnyű belátni, hogy a birodalmak munkaerőre és áldozatra irányuló igényét csak háború révén lehetett kielégíteni. A háborúskodás azonban az önálló törzsek körében

is terjedt. A törzsek elkezdtek egymásra támadni, és többnyire akadt közöttük olyan győztes, amely hosszabb vagy rövidebb időre a többi fölé kerekedett, és – esetleg – így szaporította tovább a birodalmak számát. Kísérleteztek ilyesmivel a görög városállamok is, ám végül nem ők, hanem a mai Itália egy kis törzse lett a győztes. Ázsiában viszont elég nagy volt a tumultus, ennek az lett a következménye, hogy sokan Kelet felé menekültek, ám hamarosan megindult az ellenirányú áramlat is. A Keletre vándorlók elérték Ausztráliát, Amerikát, majd később a Csendes-óceán szigeteit. Európába az őslakosokhoz képest elsőként a mai dánok, norvégok és svédek ősei érkeztek meg, és a kontinens azon részén telepedtek meg, amely akkoriban lényegében lakatlan volt. Nekik tehát nem kellett hadakozniuk, és ellenük sem harcolt senki. Hasonló csendben osontak be egyes finnugor népek, a finnek és az észtek, valamint a lettek is a Baltikumba.

Minden megváltozott, amikor az úgynevezett népvándorlás áramában sorra megjelentek a germán törzsek. Velük kapcsolatban szükséges leszögezni, hogy a mai európai lakosság legnagyobb része távolról sem az őslakók leszármazottja, hanem jövevény, másként szólva: bevándorló. A legkorábbi „európaiakból” csak mutatóban maradt meg néhány etnikum. Közéjük tartozik a baszk, a skót, az albán, valamilyen mértékben a macedón és a görög. Mindenki más bevándorlók sarja. (Kivéve természetesen az új bevándorlókat.) A germán törzsek a római birodalom egyre nagyobb részét árasztották el. Megjelentek a brit szigeteken (ott egyébként a dánok is), az Ibériai-félszigeten, Itália északi felében (délen sok mindenki felbukkant, kö-

zöttük a normannok is), továbbá Franciaországot nem az ősi gallok, hanem a betelepedett frankok határozták meg, míg Németország számos germán törzs egyvelegéből állt össze. A római birodalom meggyengülését és végül összeomlását számos okkal magyarázhatjuk, ám biztosra lehet venni, hogy a bevándorlók nélkül a rómaiak tragédiája nem következett volna be akkor, amikor bekövetkezett.

Európának már csak az hiányzott, hogy még a szláv törzsek is betörjenek. Ők is Keletről érkezett jövevények voltak, és a Kárpát-medencétől mind északra, mind délre elárasztották a földeket. Megjelentek a csehek, a morvák, a lengyelek, délen pedig a horvátok, a szerbek és a bolgárok. Az utóbbiak nem voltak ugyan szlávok, de átvették az oda előbb érkező szláv törzs nyelvét.

42 A bevándorlók már csaknem egész Európában jelen voltak, amikor megérkeztek a magyarok, hogy csodák csodájára egy olyan területet találjanak maguknak, amelyre egyetlen korabeli hatalom sem tette még rá a kezét. Voltaképpen rejtély, hogy miért nem igyekezett senki sem megszerezni ezt a földet. Nagy Károly eljutott ideig, és megpróbálta megtörni az itt berendezkedett avarok uralmát, és eltulajdonítani híres kincseik nagy részét, de miután ezt elérte, visszafordult. Nem érdekelték sem a termőföldek, sem a gazdag folyók. Beérte az arannyal. Bizánc még ekkora fáradságot sem vett magának. Egyedül a morvák szereztek egy darabot a terület északnyugati részéből, hogy azt a morva nagyfejedelemséghez csatolják. A magyarok érkezése idején azonban már a morva hatalom is haldoklott. Nos, a bevándorló magyaroknak igen nagy mákjuk volt. A későbbi Pozsony

térségében, akkor még morva szövetségben, megverték a német betolakodót (907), és ezt követően ők háborgattak másokat, miközben egyelőre őket senki sem tudta háborgatni. A területre azonban nem szűnt meg a bevándorlás. Jöttek a besenyők, a jászok és a kunok, de őket éppenséggel a magyarok integrálták. (A kunokkal ez nem ment egykönnyen, ennek vélhetően elsősorban a magyar király, László volt az oka.)

Ha viszont már háború, akkor miért ne legyen minél eredményesebb? Néhány nagyvezér el is határozta, hogy hatalmát, amennyire csak lehet, kiterjeszti, és meghódítja az egész emberi világot, de legalábbis annak jókora részét. Az első nagy próbálkozó Attila és az ő hun serege volt. Attila nemcsak hun törzseket tudott beolvasztani hatalmasra duzzadt seregébe, de számos más, szomszédos vagy útközben meghódított nép fiataljait is. Nagy sikereket mondhatott magának, a későbbi magyar övezetben, Pannóniában be is rendezkedett, ám halála után – nem igazán ismert okokból – az egész építmény összeomlott. Sokkal jobban járt az a kis arab közösség, amely Mohamed hívó szavára kezdett szervezkedni Medinában, illetve Mekkában. Hamarosan maga alá gyűrte az Arab-félsziget nagy részét, hódított Kelet felé Perzsiában és azon túl is, megszerezte Észak-Afrikát, és eljutott az Ibériai-félszigetre, sőt még Franciaország déli partvidékén is kialakított magának támaszpontokat. Mohamed és utódai azonban már nemcsak karddal, hanem eszmével is hódítottak, és két földrészen, Afrikában és Ázsiában, tartósan meggyökerestették az iszlám vallást. (A Balkán egyes régióiban ez majd csak a törököknek sikerül.) Miközben zajlott az arab

bevándorlás az új területre, Európában új migránsok jelentek meg, miközben a korábbiak kezdtek berendezkedni. Az utóbbiak Nagy Károly uralkodásától kezdve szintén megtalálták a maguk eszmei bázisát a kereszténységben, és ebben talán az iszlám példa is játszott némi szerepet.

Alig csitult el ez a mozgás a nyugati részeken, amikor elindult egy félbarbár csoportosulás, amelynek élén a kelet-ázsiai mongolok álltak. Európában több nyelvben, így a magyarban is, tatároknak nevezték őket. A törzs egyik vezére, Dzsin-gisz kán (eredetileg: Temüdzsin) kezdte el szervezni a hadsereget, amely elindult mind dél, mind nyugat felé. A hódító hadjáratot leszármazottai folytatták. Berendezkedtek Kínában, nyugat felé végigszárguldottak Közép-Ázsián, meghódítottak nagy, oroszokta területeket, és vazallusi státuszba kényszerítették az orosz fejedelemséget, eljuttattak a lengyelek és a magyarok földjére, és mindenütt irtózatoss pusztítást vittek végbe. Kevéssé valószínű, hogy ne idéztek volna elő jelentős etnikai keveredést. Amikor a nagy utazót, Marco Polót és családját fogadták a császári palotában, azt hitte, hogy a kínai császárral volt szerencséje találkozni, holott Kubiláj (Kubláj) a mongol birodalom nagykánja volt.

Ezt követően jelentős mozgásokat a törökök idéztek elő, amikor két egymást követő csoportjuk Belső-Ázsiából Nyugat felé vándorolt, és a későbbiekben olyan birodalmat alakítottak ki, amelynek hatalmát és befolyását a vele szemben álló európai országok csak évszázadok múltán voltak képesek megtörni. Fénykorában a török birodalom magában foglalta az Arab-félsziget egy részét, a Balkánt, megszerezte a magyar fővárost, Budát,

és övé lett egész Észak-Afrika. Mivel muzulmánok voltak, a törökök biztosították az iszlám vallás továbbélését, sőt terjedését.

Nem feledkezhetünk meg azokról a vándorlásokról sem, amelyek a nagy „felfedezéseket” kísérték, illetve követték. Közép- és Dél-Amerika, valamint a Karib-tenger szigetei nagyszámú spanyol betelepülőt vonzottak magukhoz, és nem kevés portugál jelent meg Brazíliában. Észak-Amerikát viszont valószínűleg elárasztották a bevándorlók: skótok, angolok, írek, németek, franciák, majd mindenféle népség, amely a nyomorgást próbálta maga mögött hagyni az álmok országában. Nagy tömegben léptek be Észak-Amerika határai közé szlovákok, magyarok és mások is. Közép- és Dél-Amerikában a keveredések következtében új rassztípusok jelentek meg. A feketék nem önként vándoroltak be, őket erőszakkal hurcolták be rabszolgaként.

Ez idő tájt és ezt követően már csak két jelentősebb vándorlásról emlékezhetünk meg. A Csendes-óceán legtöbb szigetén vagy ekkoriban jelentek meg különféle embercsoportok, vagy egyesek szigetet cseréltek. A 16. századtól kezdve Európából megindult egy nagy elvándorlási hullám, amelynek eredményeként az ottani őslakók nagy részét kipusztítva és kiszorítva, Amerikát európai bevándorlók népesítették be. Kisebb mértékben jelentek meg európaiak Észak-Afrikában (főként Algériában), Dél-Afrikában és Indiában, nagy számban Ausztráliában és valamennyi olyan területen, országban, amelyet a nagy gyarmatosítók előbb vagy utóbb megszereztek maguknak. A nagy gyarmatosítók a következők voltak: Nagy-Britannia, Hollandia, Spanyolország, Portugália, Fran-

ciaország. Később néhány további ország is szerzett gyarmatot, és hozott létre számos kolóniát (Németország, Olaszország), majd szerzett néhány támaszpontot az USA, sőt még Chile is.

Jelentős vándorlásra került sor mind az első, mind a második világháborút követően, amely azonban nagy részében kényszer hatására történt, és csak kisebb részében volt önkéntes, a vándorló ekkor egyben menekült is volt. Ha csak Magyarországot vesszük szemügyre, mintegy 300 ezer olyan emberrel tudunk, aki közvetlenül az első háború után érkezett magyar területre, mert az „új hazájában” egzisztenciális veszélybe került. 1934-ben néhány ezer magyart kényszerítettek menekülésre a szerb hatóságok. Erdélyben 1940-től jelentős, kikényszerített lakosságcsere került sor az északi és a déli vidék között. Miután az 1940-ben Magyarországhoz csatolt terület ismét Romániáé lett, sokan újra útra keltek, és a magyar állam egy székely csoportot le is telepített. Ugyanakkor viszont kiszorította a hazai németek mintegy felét. A második világháború utáni menekültek sokaságát nem kívánom felsorolni, csak a legnagyobb áradatot említtem meg. Német adatok szerint mintegy ötmillióan menekültek nyugatra azokról a területekről, amelyeket a németek a háború alatt elfoglaltak, illetve betelepítettek.

A következő, viszonylag nagy tömegeket mozgó vándorlás az után következett be, hogy a nagy gyarmatbirodalmak felhatalmazása megszűnt, és a korábbi gyarmatlakók tömegesen jelentek meg az „anyaországokban”, illetve – nagyjából ugyanebben az időben – jobb sorsot és magasabb jövedelmet kereső kelet-európai és balkáni emberek, főleg délszlávok és lengyelek,

léptek be néhány nyugati ország munkaerőpiacára. Ezeket a bevándorlókat az 1960–1970-es években általában mindenütt szívesen fogadták, mert olyan munkák elvégzésére is vállalkoztak, amilyenekre a hazai lakosság egyre kevésbé volt igénybe vehető. Az efféle bevándorlás elsősorban Nagy-Britanniát, Franciaországot és Németországot érte el. Az eredeti társadalmi besorolás, besorolódás egy idő múltán kezdte megbosszulni magát. E bevándorlók között kevés boldogult annyira, hogy az átlagosnak megfelelő életszínvonalat elérje, és hogy az utódait megfelelő oktatásban részesítse. Az iskoláztatásról az érintett államok sem gondoskodtak kellő mértékben. A csillogó nyugat-európai városokban szegénynegyedek jöttek létre, és ezekben kialakultak a gettó létformái. Míg e hullám első bevándorlói, a mostani nagyszülők és dédsülők még boldogok voltak, hogy van munkájuk, és van hol lehajtaniuk a fejüket, az unokáknak ebből elégük lett. Sokuk számára az iszlám már nemcsak vallás, de létforma is, az egykori befogadó állam pedig már nem befogadó, hanem jogtipró szörnyeteg, a zsidó nem más vallású ember, hanem ellenség, de a keresztények se sokkal jobbak. A vallási, kulturális ellentét mögött viszont társadalmi méretű megoldatlanság, művelődéshiány és mély elégedetlenség húzódik meg.

Nos, az évezredekkel korábban elkezdődött vándorlás lényegében sohasem szűnt meg a humán világban, és jelenleg ennek egy újabb, eddig nem ismert változatánál tartunk. Magyarországon kormánytényező, de mások is szívesen nevezik a mostani vándorlást modern népvándorlásnak. Kétségtelenül felfedezhetők a korai és a mostani vándorlások között hasonló jegyek.

Így például az, hogy mindkettő tömeges, és mindkettő elszánt embereket sodor magával. Ráadásul az alapmotívumok is hasonlóak, sőt csaknem azonosak. Miként a régi vándorok, a maiak is vagy azért indultak útnak, mert üldözik őket, vagy azért, mert a megélhetésüket érzik veszélyben. Mindazonáltal a hasonlóság ezzel ki is merült. A korai „népvándorlók” szervezeten vonultak, volt vezérük, a tömegnek volt struktúrája. Ez a maiakról nem mondható el. Ha vannak is vezéregyéniségek, ők egyelőre rejtőznek, és ha van is bárminemű hódító szándékuk e vezéregyéniségeknek, akkor azt sikeresen titkolják. Akkoriban a vándorlóknak saját közlekedési eszközeik voltak. E szerepet többnyire a ló töltötte be, ám egyes törzsek elsősorban csónakokkal, hajókkal közlekedtek. Nem szorultak tehát rá senkire, hogy egyik helyről a másikra „szállítsák” őket. Mindegyik vándorló törzs minden egyes fiatal férfi tagja rendelkezett fegyverrel. Ha talán egy-egy mai vándor zsákjában ott is lapulna a lőfegyver, a tömeg nincs felfegyverkezve. Következésképpen a mai tömeg nem hasonlítható a hódításra éhes vándorlókhoz. Az utóbbi szempont azért lényeges, mert az egykori „kellemetlenkedőket” meg lehetett állítani fegyveresen, vagy rendszabályozni, de mit tehetnek az amúgy is fegyvertelen európai államok (még ha fel is fegyverkeznének közben) egy olyan tömeggel, amelyik nem ló, nem nyilazza le a vele szemben állót, hanem csak jön és jön.

A fegyveres fellépést nem véletlenül említettem meg. Ez volt ugyanis az egyetlen módszer a korai európai bevándorlók megállítására. Gondolhatnánk persze, hogy a nagy természeti akadályok hasonló hatást fejtettek ki. Ám ha vé-

gigtekintünk a fontosabb eseményeken, be kell látnunk, hogy ezek legfeljebb csupán kellemetlenséget jelentettek, de sem a békés vándorokat, sem a hódítókat nem tartóztatták fel. Nem töltötték be ilyen szerepet sem a nagy vizek, sem a monumentális hegyvonulatok. Az emberek legyőzték a nagy folyamokat és legyőzték az óceánokat is. Az utóbbiakat kétszer is; először, amikor eredetileg elfoglalták Amerikát, Ausztráliát stb., másodsor, amikor az európaiak mindeme földrészeket „felfedezték” maguknak. Ami a hegyeket illeti, megtalálták az átjárókat, a hágókat az Urál vonulatában, a Kárpátokban, az Alpokban, az Appennineken, túljutottak az Andok vonulatán is, egyáltalán: mindenén áthatoltak, amin csak át akartak jutni.

Magától értetődik, hogy azok az egységek, országok, birodalmak, amelyeknek félniük kellett az újabb és újabb behatolóktól, mindent elkövettek azért, hogy megvédjék magukat. Igyekeztek levédeni a határaikat. Azok őrzésére katonai erőket telepítettek, mezszyét létesítettek, várakat építettek, és falakat húztak. Az első három változattal minden európai ország élt, ami viszont a falakat illetve, közöttük volt néhány nevezetes, sőt kivételes is. Az egyik közismert erődítményt Új-Babilónia legnevezetesebb uralkodója, Nabú-kudurri-uszor (Nabukodonozor) építtette meg, ám jóllehet kettős falat húzattott fel, ez a birodalmat nem mentette meg. A legismertebb a kínai nagy fal. Nem egyszerre épült fel, hanem egyre hosszabbodott aszerint, hogy épp merről kellett veszéllyel számolni. Végül azonban valóban impozáns létesítménnyé nőtte ki magát. Nem tudni, hogy pontosan mikor kezdték el építeni, de mindenképpen Krisztus születé-

se előtt. Kőből és földből tömörítették a falakat, amelyek az alapoknál 7 méter körüli szélességűek voltak, ám 6-10 méter magasságban már csak 3-4 méterben végződtek. Mire teljesen elkészült a kínai fal (a legutóbbi adatok szerint) mintegy 50 ezer kilométer hosszan nyújtózott. Gondolhatjuk, hogy ezt a monstrumot valóban nem lehetett csak úgy bevenni.

A kínai nagy fal azonban nem védte meg a kínaiakat. Tudunk északi nomád törzsekről, amelyek behatoltak kínai területre, és a szokásos dúlás, rombolás mellett hosszabb vagy rövidebb időre meg is tudtak telepedni (hunok, tagbacsok, dzsürsücsik). Jóval nagyobb és tartósabb sikert értek el a mongolok (tatórok), akiknek az első kínai uralkodója, a már említett Kubiláj átvette a hatalmat, berendezkedett a pekingi palotában, de nem érte be ezzel, hanem kialakította a csodálatos és hatalmas területet elfoglaló nyári palotáját is. Miközben félreállította a korábbi kínai elitet. Majdnem egy évszázad kellett hozzá, hogy a kínai erők kivonulásra késztessek a mongolokat. A nagy fal nem használt a mandzsuk ellen sem, akik a 17. századtól a 20.-ig uralták az országot. Nem a nagy falnak köszönhetette Kína, hogy mindezek ellenére fennmaradt, sőt jelentősen megerősödött.

A másik nagy falépítő, a római birodalom viszont csak a nyomait tudta átörökíteni a világra, hatalmi szempontból megsemmisült. A római limes (határ) nem jelentett összefüggő falrendszert, mindazonáltal a védelmet szolgálta a telepített erődítmények, őrtornyok, helyenként falak jóvoltából. A limest állandóan őrizték, és időről időre kiegészítették. A Dunát például eleinte csak a jobb oldalán védték, ám később rájöttek, hogy a másik oldal

is veszélynek lehet kitéve. Nagy gondot fordítottak Dacia keleti határára, mégiscsak az egyik olyan tartomány volt, ahonnan a rómaiaknak ki kellett vonulniuk. A birodalmi határokat – egyebek között – azért nem lehetett „véglegesíteni”, mert maguk a birodalmi határok is mozgásban voltak. A bevándorlók viszont a birodalom egyre több részébe benyomultak, és nemigen álltak meg a városfalak előtt sem. Sőt, mivel jó katonák voltak, egyre többen léptek be a római katonai intézményekbe is. Számottevő csata nélkül hódították meg Európa legerősebb államát, méghozzá úgy, hogy amikor egyik vezérük (Odoaker) megjelent Romulus Augustulus császár előtt, hogy mintegy bejelentse neki uralma végét, a császár nem is mondhatott nemet.

Az Európában sorra berendezkedő hatalmak, immár államok, egyik állandó gondja volt, hogy miként védjék meg magukat a hódító vagy rabló szándékkal érkező bevándorlóktól. Súlyos gondot okoztak Britanniában a dánok, majd a nagy normann erők élén megjelent Hódító Vilmos, Franciaország északi részén a bretonok és a normannok telepedtek meg, Itáliában a longobárdok forgatták fel az addigi rendet, a magyarok pedig a kontinens csaknem minden részében felbukkantak. Elkezdődött tehát a határvédelem kiépítése. Gyepűk, sáncok, árkok épültek, várrendszer létesült. Mivel egy idő után újabb bevándorlóáramlattal már nem kellett számolni, e létesítmények már csak az egymás között vívott küzdelmekben szolgálhatták a védelmet, ám kiderült, hogy erre sem voltak igazán alkalmasak.

Jóllehet már nem tartozik a vándorlási problematikához, röviden indoklom a fenti állítást. A védelem gyengeségén igyekezett változtatni

a huszadik századi francia katonai-politikai vezetés, amikor a legnagyobb veszedelemként számon tartott német haderő ellen eltervezte és megépítette a híres védelmi vonalat, amelyet a kezdeményező hadügyminiszterről Maginot-vonalnak neveztek el. Azonban ez csonka maradt, így a német haderő 1914-ben egyszerűen megkerülte. Lényegében véve ugyanez történt 1940-ben, mint korábban, a Wehrmacht megint csak nem ott tört be, ahol a francia vezérkar tagjai várták. Nem ott szálltak partra az amerikai-angol szövetséges erők sem, ahol Hitler megerősítette a part menti védelmet, a németek által sebtiben kiépített nyugati védelmi vonalon pedig viszonylag gyorsan átküzdötték magukat. A magyar hadvezetés is pórul járt, amikor a szovjet hadsereg betörésére az északkeleti határon számított, mivel az oroszok nem a nehezen megjárható hegyeket választották a benyomulásra, hanem délről érkeztek, ahol alig találtak ellenállásra.

Mindazonáltal a legújabb időkben új, még hozzá távolról sem jelentéktelen tömegek mozdultak meg. Mivel azonban az első hullám nem jelent meg Európában, az európai politikusok legfeljebb felemlegették, de nem gondolták végig, hogy mit is tehetnének ellene, így nem is tettek semmit. Nagy mozgások mentek végbe Afrikában, a Közel-Keleten, az Egyesült Államokat pedig kezdték előzőnleni a Mexikó felől érkező emigránsok. Az USA kormányai erős védelmi rendszert állítottak fel, az eredmény azonban csak annyit mutat, hogy hozzávetőleges adatok szerint mintegy 11 millió „latin” él, zömmel illegálisan, az ország területén. (Az elnök azon van, hogy mintegy a felének megadja a legális tartózkodás lehetőségét.)

Ha a fentebb röviden vázolt eseményekből egy történész vagy bárki más valamilyen következtetésre próbálna jutni, aligha állapíthatna meg mást, mint hogy a nagy népmozgások ellen nincs orvosság. (Az államok közötti konfliktusokból viszont az a fél jöhet ki jól, amely gazdaságilag és katonai szempontból nagyobb erőt tud koncentrálni.) Legalábbis mindeddig nem volt. Hatástalannak bizonyult eszközökkel nemigen érdemes kísérletezni.

Egy történésztől aligha lehet elvárni, hogy megoldási javaslatokat fogalmazzon meg, azt viszont annál inkább, hogy kutasson az okok, a probléma gyökerei után. A történetet általában úgy szokás felfejteni, hogy a kutató elindul a kijelölt kályhától, és onnan lineárisan halad előre az időben. Ezúttal azonban a fordított utat választom.

Aligha kérdéses, hogy a jelenlegi nagy vándorlás okai szerfelett hasonlítanak a korábbiakhoz. Vannak olyan esetek, amikor az emberek az üldözés elől menekülnek, és mások, amikor az életkörülmények olyan rosszak, hogy a jobb élet reményében kelnek útra. Véltetően vannak érdekeltek, akik a szándékot alátámasztják, a hangulatot gerjesztik. Lehetnek spekulánsok, politikai számítók, embercsempészek stb., az utóbbiak azonban aligha lehetnének sikeresek a megalapozott elkeseredettség nélkül. Kétségtelen, hogy akadnak sugalmazók a menetelés irányát illetően is, mivel különben a saját és a családja életét féltő ember nem akarna feltétlenül a legfejlettebb európai államokba eljutni, hanem megelégedne azzal is, hogy biztonságos körülmények közé kerülhet. A „választékból” viszont érthetően kikerülnek azok az országok, amelyekben szerfelett barátságtalan a hivatalos fogadtatás.

Nos, a helyi sajátosságokat nem lehet teljesen feltérképezni, ám azt ki lehet tapintani, hogy melyek a legveszélyeztetettebb vidékek, ahonnan az emberek ösztönösen, mások biztatása nélkül is elvágyódnak. Kivétel nélkül olyan országokról van szó, ahol vagy nyílt polgárháború folyik, vagy a pillanatnyi hatalmi tényezők kisebbségeket üldöznek. A polgárháború fogalma egyébként nem pontos, mert nem társadalmi csoportok küzdenek egymással, hanem vegyes, kisebb-nagyobb csapatokból, szektákból verbuválódott erők akarják megdönteni a fennálló hatalmat, vagy kiszorítani a konkurens alakulatokat. Az elmúlt években a hatalmi váltás óhaja számos alkalommal sikerre is vezetett, eredménye azonban az lett, hogy vagy az előzőnél is keményebb diktatúrát sikerült teremteni, vagy eluralkodott a káosz. Ez történt Afganisztánban, Iránban, Irakban és az észak-afrikai államok egy részében. Folyamatban van jelenleg Szíriában, Pakisztánban és több afrikai államban. Az üldözendő kisebbségek ezzel szemben többnyire azonosak. Vagy az iszlám valamelyik nagy csoportját irtja a másik (sííták, illetve szunniták, vagy kisebb szekták), illetve a keresztényeket, adott esetben pedig a zsidókat fenyegetik. Az esetek nagy részében a nők különösen ki vannak téve annak, hogy áldozattá váljanak. A nőktől megvonják a munkájukat, tömegesen elrabolják, rituálisan megerőszakolják őket, hogy a csador, burka kötelező viseletéről stb. ne is szölgünk.

Mondhatnánk, hogy ez végeredményben az ottani társadalmak dolga, ám aligha hunyhatunk szemet afölött, hogy a folyamatot a fejlett világ nemcsak végignézte, de elő is segítette. Az Egyesült Államok és nyomában az európai or-

szágok vezető politikai csoportjai vagy elhitték, vagy úgy tettek, mintha elhitték volna, hogy Reza sah elűzése után Khomeini ajatollah vezetése alatt Iránban demokráciát építenek. Kétségtelen viszont, hogy a folyamatot minden rendelkezésükre álló eszközzel elősegítették. Elhitték, vagy úgy tettek, mintha elhitték volna, hogy Irak ura, Szaddám Huszein legyőzése, kézre kerítése és kivégzése megold minden problémát, ehelyett megsokszorozta azokat. Lelkesen üdvözölték és támogatták az „arab tavasznak” kinevezett mozgolódásokat, amelyek káros következményeit máig sem sikerült megfékezni. Tovább lehetne még sorolni a részleteket, ám azok is csak arra mutatnának, hogy a demokráciát és vele együtt a „tavaszt” nem lehet „bevezetni” olyan országokban, amelyek erre messzemenően nincsenek felkészülve. Erről meg lehetett győződni már Afrikában a gyarmati rendszer felszámolását követően is, amikor egyre-másra jöttek létre a féktelen diktatúrák, valamint etnikai és vallási harcok robbantak ki.

Ha még egyet lépünk hátrafelé az időben, eljutunk a gyarmati rendszer felszámolásához, amelyet a felszínen a nagy felszabadító küzdelmek vívtak ki, a mögöttes, ám nem kevésbé valós térben azonban ott állt mögöttük a két nagyhatalom egymás ellen folytatott harca. Mind az USA, mind a Szovjetunió támogatta e küzdelmeket, abban a reményben, hogy a lehető legtöbb esetben megszerezheti a döntő befolyást és ezzel együtt a szóban forgó terület értékes nyersanyagait. Egyébként a gyarmatokról történő kivonulást nagyon ritkán készítették elő a korábbi birtokosok. Többnyire minden előkészület és előkészítés nélkül hagyták ott a korábbi

gyarmatot, vagyis miként a magyarok mondják, úgy, „mint eb a szaharát”. Akkoriban a küzdelem fókuszában az afrikai államok álltak, és ennek hatására véres harcokra került sor a kontinens szinte minden szegletében. A szegénység nem csökkent, az oktatás és az egészségügy fejlesztése érdekében alig történt valami. A legjobban még azok az országok vészelték túl ezeket az éveket, amelyekben nem került sor „forradalomra”, hanem megőrizték, illetve helyreállították a hagyományos állami rendet. (Például a királyságot Marokkóban.)

Már csak afelé kell tapogatóznunk, hogy vajon miként alakult ki ez a rendszer, amely ily káros következményeket hagyott maga után. A „felfedezések kora”, amelynek egyik és talán legfőbb tulajdonsága az volt, hogy másodrendű állapotba, gyarmati sorba süllyesztette az emberiség túlnyomó többségét, valójában hatalmas vándorlási hullámot generált. Eleinte csekély volt a merész, ám erős rablási hajlammal is rendelkező tengerészek és konkvisztádorok száma. Ezt néhány százra, a kiszolgálókkal együtt legfeljebb néhány tízezerre lehet tenni, a nyomukban azonban nagy, vándorló csoportok indultak útnak, hogy belakják a számukra vonzó vidékeket. Új embertípusok jöttek létre, átalakultak a szokások, a korábbiaktól eltérő kultúrák fogantak meg. A hatások nem voltak teljesen egyirányúak. Már csak azért sem, mert számos élelmiszerral az európaiak Amerikában találkoztak először: kukorica, burgonya, paprika, paradicsom stb., de ott fedezték fel a pulykát és a dohányt is, boldogan irtották a bölényt, másutt találkoztak a fehér medvével. Európában elterjedtek a testékszerek, ruhaneműk (például a poncsó), kinyíltak a fülek az egzo-

tikusnak mondott zenére, és táncmotívumokat is átvettek. Olykor ennél jóval több is történt. Néhány országnak hatalmasra nőtt a gazdasági háttere, megsokszorozódott a nyersanyagbázisa, aminek eredményeként gazdasági éllovasokká váltak nemcsak megszerzett gyarmataikkal, de minden más országgal szemben is.

Mindenesetre nagyobb, tömeges birtokbavétel esetében az ősi vagy korábbi kultúra sehol sem maradt érintetlen. Teljesen nem tűnt el, de még a fennmaradt elemei is változásoknak lettek kitéve. A nagymérvű változások viszont krízishelyzetet, válságtudatot és valódi konfliktusokat idéztek elő, amelyek kisvártatva újabb mozgásokhoz, újabb migrációhoz és mindezek együttesen újabb válsághoz vezettek. Közben kulturális értékek tűntek el, de az emberiség szempontjából biztató, hogy mind eddig újak is keletkeztek, a korábbiak vizont – részben – integrálódtak az új konstrukcióba.

Nézzük röviden Európát. A római birodalom felbomlását követően hosszú évszázadokig tűnt úgy, hogy a kontinens behull a káoszba, és minden korábban létrejött kultúra veszendőbe megy. Nem ez történt. Az európaiak apránként összeszedték, ami szükséges és hasznos volt az új világ megteremtéséhez. Rátaláltak a római keretek között újtukra indult keresztény tanokra, megtalálták a könnyen elsajátítható írásmódot, alkalmazni kezdték az arabnak nevezett számrendszert, felfedezték Arisztotelészt, majd sorra-rendre a görög és római gondolkodókat, írókat, művészeket. Ehhez a folyamathoz is szükség volt nagyjából egy fél évezredre, ám az úgynevezett reneszánsz már csak a kiteljesedést és az elismerést jelentette.

Ezért gondolom, hogy nagy vonalakban legalább részben igaza volt Hamvas Bélának, amikor úgy vélekedett, hogy az emberi történet voltaképpen meg-megújuló krízis-állapotok egymásutánja. Egy alkalommal viszonylag hosszan idéztem (A gazdasági világválság magyar visszhangja. PolgART Könyvkiadó, Bp., 2004. 118–120. – idézte egyébként Spiró György is), most egy rövid részletet ragadok ki egyik írásából (A világválság. Magvető kiadó, Bp., 1983.): „Krisz ma éppoly kevéssé van – írja egy helyen –, mint Lao-ce korában, vagyis ma éppúgy van, mint akkor volt: de ez a mai kor nem kivételesen válságos, nem válságosabb, mint a történelem bármilyen más korszaka.” Majd: „Nincs itt vége semminek, nem alkonyodik a nyugati kultúra, semmi sem megy tönkre. A világ változik, de ez természetes. Fölösleges dolog olyan eszeveszetten félni attól, ami jön; lényegesen nem fog különbözni attól, ami ma van, s ami mindig volt.” (10., 11. és 12. old.)

Ha meggondoljuk, hogy Hamvas e sorokat 1936-ban vetette papírra, el kell ismernünk, hogy nagy merészség kellett hozzá. A világ éppen csak kezdett kikászálódni egy mély gazdasági válságból, néhány országban masszívan fegyverkeztek, az olaszok „rendteremtéssel” foglalkoztak Abesszíniában, Spanyolországban kirobbant a polgárháború, Európa diktatúrákkal telt meg. Nehezen hihető, hogy Hamvas ne lett volna mindezzel tisztában. Ő viszont eléggé jártas volt a világ történetében ahhoz, hogy tudjon e történet szakadatlan öldökléseiről, konfliktusairól, függetlenül attól, hogy volt-e ezeknek bármilyen esz-

mei köntösük, vagy nem volt. Valamiről azonban Hamvas Béla nem tudhatott. Nem ismerte a második világháború történetét, nem tudott annak mintegy 60 milliós áldozatáról, és vélhetően legsötétebb álmában sem merült volna fel, hogy sor kerülhet egy olyan emberirtásra, mint amelyet holokauszt néven könyvelt el a világ. (Az említett áldozati számban nincsenek benne a kínaiak, a délkelet-ázsiaiak és a japánok, majd az amerikaiak által megszerzett szigetek lakói.)

Oda kell eljutnom, hogy a szakadatlan válságtörténet víziója nagyjából hiteles ugyan, ám a 20. században olyasvalami következett be, ami ezt megelőzően sosem történt. Sosem halt meg 60 millió ember egy háborúban, és sosem gyilkoltak meg 5-6 milliót a vallása miatt. Fel lehet vetni, hogy korábban jóval kevesebben éltek a földön, következésképpen a mindenkori áldozatok száma is kisebb kellett hogy legyen. Ebben van is valami, ám a második világháború ezt az összevetést sem igazolja. Hiszen ha ehhez hozzáteszem, hogy ráadásul eközben feltalálták az atombombát, és több ország rendelkezik atomtöltetekkel, vagy azon van, hogy ilyeneket előállítson, akkor azt kell mondanom, hogy e tényezők által minden megváltozott a történeti események valós és feltehető menetében. A veszély megnőtt, méghozzá nemcsak Európára és az európai kultúrára nézve, hanem világméretben is. Nagy bölcsességre, kiváló vezetőkre lenne szükség a 2008 óta tartó és mélyülő válság felszámolására vagy legalább a legsúlyosabb következmények elhárítására.